

УДК 340.15:342.7

Козинець О.Г.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НОВИЙ ЧАС

*Чернігівський національний технологічний університет,**Чернігів, Шевченка 95, 14027*

UDC 340.15:342.7

Kozynets O.H.

HISTORY OF THE INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS IN the NEW TIME

*Chernihiv National University of Technology,**Chernihiv, Shevchenko 95, 14027*

Анотація. В роботі розглядається історія розвитку інституту прав людини від виникнення поняття «права людини» на території Стародавнього Світу до початку XXI ст. Особлива увага приділена розвитку прав людини в Новий час, боротьбі за їх законодавче закріплення під час буржуазних революцій та закріплення основоположних прав у основних нормативних актах революційної доби.

Ключові слова: держава, людина, права людини, декларація, Новий час

Annotation. This paper reviews history of the development of the Institute of Human Rights since the emergence of the concept of "human rights" on the territory of Ancient World till the beginning of the XXI c. Particular attention is paid to the development of human rights in Modern Times, the fighting for their legislative confirmation during the bourgeois revolutions and the consolidation of fundamental rights in the basic regulations of the Revolutionary Era.

Key words: state, man, human rights, declaration, the New Time

У XXI ст. неможливо уявити своє існування без прав людини, які засновані на принципах рівності, справедливості, свободи, але так було не завжди. Навіть на сьогодні дотримання прав людини є певною проблемою, подекуди

замовчуються, обмежуються, недотримуються і виникає нагальна потреба, як і декілька століть назад, боротися та захищати їх.

Найвидатнішими вченими в галузі прав людини є Л.І.Глухарєва [1], О.А.Лукашова [4], П.М.Рабінович [5], Н.Г.Шукліна [8], А.М.Колодій [2] та ін.

Термін “права людини” став загальноприйнятим із 1945 р. і замінив словосполучення “природні права”, що застосовувалося до того часу [8, с.5]. Він бере свої витоки в давнину і пов’язаний із появою та поширенням ідей природного права.

Історія прав людини має свою періодизацію, але в юридичній літературі у поглядах вчених немає єдності щодо визначення періодів.

Українські вчені А.М.Колодій та А.Ю.Олійник виділяють п’ять історичних етапів розуміння, закріплення та спроб забезпечення прав і свобод людини: а) міфологічні уявлення про людину та її права; б) античний період розвитку суспільства; в) часи середньовіччя; г) Новий час; д) ХХ ст.

Російська дослідниця Л.І.Глухарєва пропонує свій підхід до визначення етапів у розвитку прав людини: 1) зародження ідеї (з другої половини V ст. до н.е.) і формування вчення про права людини (з Нового часу); 2) позитивне закріплення прав людини як системного утворення (з другої половини XVIII ст.); 3) соціалізація прав людини (з початку ХХ ст.); 4) інтернаціоналізація права (з середини ХХ ст.); 5) глобалізація прав людини (на межі ХХ – ХХІ ст.).

Враховуючи різноманітність підходів до періодизації ідеї прав людини, на наш погляд, безспірним є той факт, що права людини не з’явилися на порожньому місці в епоху Відродження, Реформації чи Просвітництва. Сама ідея бере свої витоки в сивій давнині. Вже в Біблії містяться положення про цінність і недоторканність людського життя, рівність людей. Основою усього давньоєврейського права стали Десять заповідей, які вперше були сформульовані не як казусні, а як загальні правила поведінки, хоча і релігійні за своїм характером [6, с.167]. У державах Стародавнього Сходу існували закони, в яких можна було знайти норми володарювання і покори, захисту привілеїв, власності і та ін.

Найбільшого розвитку в історії Стародавнього світу ці ідеї отримали у Стародавній Греції. Ідея про природні права сформувалась тут під впливом міфологічних уявлень про те, що місто-держава та її закони мають божественне походження і ґрунтуються на божественній справедливості. Ще у V до н.е. давньогрецький мислитель софіст Антифон зазначав, що всі люди рівні від народження та мають однакові, визначені природою права [4, с.55]. Права людини були предметом уваги багатьох греків, і хоча за часів античності панувала ідея про права “вільних” людей (Сократ, Платон, Аристотель та ін.), еволюція її протягом століть привела до визнання рівності усіх людей.

Мислителі Стародавнього Риму успадкували та продовжили тенденцію розвитку розуміння прав людини. Саме тут з’явилося право угод, свобода пересування, заборона тортур, змагальність судового процесу, право вето. У Римі особлива увага приділялася теоретичним і практичним розробкам питань правового становища особи. Римські стоїки Л.Сенека, Епіктет, Марк Аврелій обґрунтували космополітичне уявлення про те, що всі люди громадяни єдиної світової держави, людина – громадянин Всесвіту [4, с.60].

Подальшого розвитку ідея прав людини набула у Середні віки (V – XVII ст.ст.). У Західній Європі ці часи відомі як утвердження станової структури суспільства і корпоративної самосвідомості. З іншого боку у цей період відомі й уявлення про гідність особи, що стало основою формування демократичних свобод і створення представницьких органів.

Найважливіший крок у становленні прав людини був зроблений у епоху Просвітництва. У XVII – XVIII ст.ст. ця ідея знаходить відображення у теорії природного права, яка дозволила оцінювати з позицій справедливості діюче в державі позитивне право, проводити його перетворення в напрямку гуманізму і свободи. Такі мислителі Європи та Америки як Г.Гроцій, Дж.Локк, Б.Спіноза, Ж.-Ж.Руссо, Ш.Монтеск’є, Т.Джефферсон, І.Кант розробили нову раціоналістичну теорію прав людини, яка внесла важливий вклад у

формування нового юридичного світогляду, сприяла підготовці буржуазних революцій [4, с.72].

Саме тоді, коли були зруйновані станові рамки середньовічного суспільства, почався розвиток буржуазних відносин і утвердження буржуазного суспільства, рівноправність з ідеальної категорії почала втілюватися у реальну дійсність, набувши законодавчого оформлення. Принцип юридичної рівності, який став основою універсальності прав людини, додав їм справді демократичного характеру.

Так, одними з перших юридичних документів, які містили положення про права людини у систематизованому вигляді були Декларація прав Вірджинії (12 червня 1776 р.) та Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.), що висловили фундаментальний принцип, на якому заснована демократична форма правління: “Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створені рівними, що вони наділені Творцем певними невід’ємними правами, серед яких право на життя, свободу та прагнення до щастя”.

Найбільшого значення в Новий час, на наш погляд, набула Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 р. Напередодні революції кінця XVIII ст. у Франції виникла проблема визволення особи, її звільнення від деспотичної влади короля, феодала, і ця проблема була вирішена законодавством французької революції. Важливе значення в цьому розумінні мала Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 р., що закріпила основні права людини (на власність, особисту свободу, безпеку, спротив насильству) і до сьогодні не втратила своєї актуальності. Декларація зробила великий вплив на політичний, правовий та духовний розвиток не тільки Франції, але й багатьох країн світу.

Спираючись на ідеологію епохи Просвітництва, витримана в дусі концепції суспільного договору, побудованої на невід’ємних правах громадян, до яких були віднесені свобода, власність, безпека та опір гнобленню (ст.2). Декларація втілювала антифеодальну по своїй сутності теорію державної влади і сформулювала принцип суверенітету нації.

Основною ідеєю Декларації стала ідея свободи. Свобода розумілась у широкому змісті – як “можливість робити все, що не завдає шкоди іншому” (ст.4). Межі такої можливості визначає закон, який покликаний забороняти ті діяння, що можуть завдати шкоди суспільству.

Автори Декларації усвідомлювали, що безпека може бути гарантована тільки тоді, коли буде забезпечена недоторканність особи. Саме тому значна увага була приділена створенню нових програмних принципів у галузі кримінального права, судоустрою та судочинства, заснованих на принципах законності (ст. 7-9): недоторканність особи, презумпція невинуватості, рівність усіх перед законом, відповідність покарання злочину і т.ін.

У Декларації також була втілена ідея Ш.Л.Монтеск’є про розподіл влад (ст.16) та закріплено принцип священності та недоторканності права приватної власності (ст.17).

Так, Декларація зробила величезний вплив не тільки на світогляд французів, але й на розум всього сучасного їй людства. Її автори М.Лафайєт, О.Мірабо, Е.Сієєс, Ж.Мун’є, А.Дюпор мали всі підстави стверджувати, що вони розробили програму дій “для всіх народів і на всі часи”. Адже “Декларація прав людини і громадянина” проголошувала основи нового політичного ладу і знаменувала перемогу принципів буржуазного права над середньовічними привілеями, закріпила перші перемоги, отримані третім станом над абсолютизмом та феодалними порядками. У сімнадцяти статтях Декларації проголошувались “природні” права людини і зазначалось, що мета уряду – їх забезпечення.

Так, у період становлення ідеї прав людини від стародавності до нового часу важливе значення відіграли буржуазні революції в США та Європі, в ході яких були закріплені створені століттями основоположні права людини. Найважливіше значення на шляху їх закріплення на законодавчому рівні мало прийняття Декларації незалежності США 1776 р. та Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р. Саме ці декларації визначили основні принципи державного устрою та проголошували, що рівність перед законом, народний

суверенітет, поділ влад, конституція є найважливішими ознаками нової держави, яка була предтечею держави правової.

Література

1. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). Монография. – М.: Юристъ, 2003. – 303 с.
2. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
3. Общая теория государства и права в 3-х тт. / Отв. ред. проф. М.Н.Марченко. – М.: Зерцало, 2002. – Т.1. – 528 с.
4. Права человека: учебник / Отв. ред. Е. А. Лукашева. – М.: НОРМА: ИНФРА - М, 2011. – 560 с.
5. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
7. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: В 2-х т. // отв. ред. д.ю.н., проф. Н.А.Крашенинникова. – Т.2: Современное государство и право. – М.: Норма, 2006. – 672 с.
8. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 424 с.